

Tenstas generösa uterum

I ett miljonprogramsområde som Tensta finns det kvaliteter i utemiljön som visar hur en framtida stad kan fungera som mittpunkt i ett globalt samhälle.

Under de tolv år jag bodde på Uppingegränd i Tensta promenerade och cyklade jag mycket i närområdet, i det så kallade uterummet. Först och främst gjorde jag detta som ett sätt att – som en av nästan 18 000 invånare i området – lära känna Tensta och den (bo)stad som låg utanför min lägenhets väggar. Det var ett utmärkt sätt att förstå landskapet, området och miljön som en levande plats, befolkad i årtusenden.

I motsats till många tror jag att Tensta i dag på många sätt ger en tydligare bild av framtiden – som en mittpunkt i ett globalt samhälle – än den samtidigt som byggs just nu runt om i Stockholms län, och som snarast framstår som segregerade sociala öar i ett avskärmat samhälle. Många av de stora bostadsområden som har byggts eller håller på att byggas i staden (till exempel Silverdal, Norra Djurgårdsstaden, Vega, Barkarbystaden, Ursvik, Nacka Strand och Annedal) förefaller mig vara typexempel på detta trots att de många gånger framställs som lösningar på just segregationsproblem (tänk ”promenadstad”, ”bygga ihop staden”, ”läka ihop förort till stad”). Jag är därför fortsatt intresserad av att utforska Tenstas historia, bostäder och uterum som ett sätt att peka på en alternativ framtid och i förlängningen ett annat sätt att fortsätta bygga stadsmässigt i dag.

Det finns ett stort uterum nedanför Gullingskolan, mellan Faringe- och Bärkingeplan, som alltid

har fascinerat mig på grund av dess tomhet, på gränsen till ödslighet. Längs uterumets västra sida går ett av de gångstråk som passerar under Tenstavägen och förbinder Tensta med Spångadalen, och i sydöstra hörnet står ett ensamt träd. Det är en öppen gräsyta som ligger bredvid en lågstadieskola. Trots det leker barn sällan på gräsplanen, kanske på grund av att det saknas en lekplats. Vuxna använder inte heller ytan särskilt ofta, möjligtvis eftersom det finns ett ännu större sammanhängande uterum i Spångadalen. Vad är platsen då till för, vad är rummets nytta och hur kom detta uterum till?

Mellan bostaden och staden

Utvecklingen av statliga riktlinjen *God Bostad* från 1954 till 1960 bestod i huvudsak av ”att utvidga kraven på bostaden till att i större utsträckning än tidigare omfatta även den yttre miljön eller vad vi i korthet kallar uterummet”. Bland annat inkluderades trafiksäkerhet och barns uppväxtmiljö,

Tensta, 2016–2017. Fotoreportage av Matti Östling.

”stadsplanekvaliteter, som sällan kan mätas eller värderas i kronor” i denna utveckling. Det uppmanades även att ”exploateringen avpassas så att reservområden och ’andrum’ finns för ännu okända behov” i framtiden och påmindes om ”att de bostäder, som vi bygger i dag, kommer att bestå i flera generationer”.

Det kanske inte så självklara sambandet mellan bostaden och staden sammanfattades med att

”bostaden och dess miljö bör samstämmas till en ändamålsenlig och harmonisk helhet”. Uterummet som begrepp vidgas i samband med detta från att betyda ”den del av enfamiljshusets trädgård som ligger i direkt kontakt med innerrummen” till att ”även gälla utomhusmiljön i bostadsområden med flerfamiljshus”. Ett antal nya begrepp som kommunikationsrum, samvarorum, trädgårdsrum och stadsrum användes för att

beskriva uterummets varierade innehåll. Målet var att stadsplanera, inte bara bostadsplanera, det vill säga att inkludera rekreation, lekplatser och bilplatser i den goda bostadens planering.

Men även bilen hade en viktig roll i planeringen. Med tanke på att bilantalet i Sverige hade ökat från 4 bilar per 100 invånare 1950 till 16 bilar per 100 invånare 1960 (år 2015 hade vi 47 bilar per 100 invånare) och eftersom ”på ett senare stadium är handlingsfriheten när det gäller tomtmarkens disponering starkt begränsad” var det av största vikt att bilen togs med i planeringen. Att *God Bostad* 1960 inkluderade normer och anvisningar för bilplatser var ett erkännande och möjliggjorde ett underordnande av bilens plats i bostadens uterum.

Tomrummet på Faringe är i perspektivet *God Bostad* ett typiskt rumsskapande rekreationsrum i ett trafikseparerat miljöprogramsområde. Det är ett öppet offentligt rum avsett för gående som kan nyttjas av alla. I flerbostadshuset runt om tomrummet vetter framförallt sovrum mot detta uterum.

»I motsats till många tror jag att Tensta i dag på många sätt ger en tydligare bild av framtiden – som en mittpunkt i ett globalt samhälle.«

Det ger därmed boende mervärdet av en koppling mellan insidan av hemmet och det omgivande landskapet.

Men om ambitionen var att kompensera en stadsbo för bortfallet av trädgårdsrum har man bara lyckats på en metafysisk och inte på en fysisk nivå. Ingen dörr vetter mot grönytan och för att odla måste man bege sig till kolonilotterna en halv kilometer bort. Tomrummet på Faringe är ett mellanstort uterum som har ett mervärde i dag genom att balansera den ökande trångboddheten i Tensta. Ju trängre vi bor, desto större roll kommer denna typ av allmänna oprogrammerade ytor att spela, vilket *God Bostad* förespeglade.

Halvtidsrapport för miljonprogrammet

I *Miljonprogrammets bostäder: Bevara – förnya – förbättra* av Sonja Vidén och Gunilla Lundahl från 1992 presenteras de förutsättningar som styrde byggandet. Det är en lägesrapport som också lämnar förslag till förnyelse av framförallt flerbostadshusen och deras miljöer från rekordårsepoken. Den tar upp både den historiska beskrivningen av uterummen i miljonprogrammets flerbostadsområden och de omedelbara problem som dokumenterades för 25 år sedan. Texten utgör i dag en slags halvtidsrapport av områdena som nu, efter 50 år, går att jämföra med verkligheten.

På stadsplanenivå framhävs produktionsanpassningens och bilismens inverkan på planeringen av

uterummen. Det beskrivs hur husen ”radades ... upp i schematiska mönster, mer styrda av kranbanor och byggteknik än av naturgivna förutsättningar och att ”stadsbilden påverkas starkt av trafikmönstret”. Det fanns gott om park-, kvarters- och gårdsmark men på grund av brist på omsorg var denna ”ofta kvalitativt dåligt tillvaratagen”. Storskaligheten och enhetligheten i uterummet presenteras som en effekt av uppdelningen ”av markens tänkta nyttjande med utgångspunkt från normer och rekommendationer”. Regelverken gällande den gemensamma kvarters- och parkmarken var dock inte tillräckligt specificerade och fick i värsta fall till följd att uterummet rymde ”en känsla av ingenmansland”.

De gårdsmiljöer som byggdes mellan flerbostads-
husen var mer detaljerade men oftast också torftiga;
begränsade av en förenklad syn på växtligheten
som likformig rumsavskiljare och präglade av dålig
ekonomi i slutet av byggprojekten. Lekplatserna var
slentrianmässigt utplacerade och bidrog till ”att den
anlagda utemiljön totalt sett i allmänhet inte är sär-
skilt stimulerande för fantasin och upptäckslustan”.

»De uterum som från en
början var öde och dåligt
genomförda har nu i många
fall fyllts med uppvuxna träd,
bättre bänkar, lekplatser
och belysning.«

Samtidigt beskrivs hur barnen också funnit kvaliteter
i uterummet. Det står till exempel: ”Naturmark som
finns kvar eller rejäla gräsytor som anlagts är ofta
populära lek- och strövområden” och ”Gårdarnas
släta asfaltsytor är inte alltid bara sterila gångytor”.

Vidéns och Lundahls bok ger ett mycket nyan-
serat och kunskapsintensivt perspektiv på epokens
byggande. Jag anser dock att innehållet, tillsammans

med synen på byggandet under miljonprogram-
epoken, nu måste revideras. Bokens ambition är så
omfattande att den av sin natur är tvungen att gene-
ralisera. I detta generaliserande riskerar de specifika
egenskaper som finns i miljonprogrammets flerbos-
tadshusområden att gå förlorade. De uterum som
från en början var öde och dåligt genomförda har nu
i många fall fyllts med uppvuxna träd, bättre bänkar,
lekplatser och belysning. Även om planeringen av
miljonprogramsområdenas uterum var övergripande
så tror jag att all byggnation under miljonprogram-
met var rotad i en specifik plats som har haft sin
specifika utveckling. Tenstas fysiska utveckling, till
exempel, skiljer sig mycket från Rinkebys, även om
de planerades samtidigt och tillsammans ofta får
representera Södra Järva.

Uterummets mönster

Igor Dergalins doktorsavhandling från 1965 har titeln
*Experimentella förslag till utformning av uterummet
i nya bostadsområden*. I en presentation av avhand-
lingen på svenska sammanfattar Dergalin arbetet med
att ”Den primära utgångspunkten för avhandlingen
har varit att formandet av den fysiska miljön är ett
väsentligt medel för att uppnå sociala och ekonomiska
mål.” Vilka var dessa mål och hur formulerades de?

I avhandlingen beskriver Dergalin inledningsvis hur tomrummet mellan byggnaderna i staden historiskt bildar ett "uterummets mönster" som är knutet till "den kulturella situation och den sociala struktur i vilken stadens inneånare befann sig under utbyggnadstiden". Resonemanget förstärks genom exemplet: "Karlaplansområdet i Stockholms (sic!) är t.ex. en Haussmannplan så länge uterummet i alla dess tre dimensioner förblir oförändrat, oavsett vilken arkitekturstil de omgivande byggnaderna är utförda i eller kommer att byggas om till."

Vidare beskriver Dergalin hur Stockholms utbyggnad under 1950-talet mer och mer gått "åt funktionellt och innehållsmässigt separerade bebyggelsegrupper". De experimentella förslag som avhandlingens titel åsyftar är Dergalins egna försök till att motverka denna utveckling och istället

planera/gestalta ett större sammanhängande stadsrum där "hela området betraktas som en enhet och alla människogrupperns aktiviteter har sammanförts till gemensamma stråk". Den primära fallstudien Dergalin använder sig av är Generalplanen för Rinkeby, Spånga Kyrka och Tensta som han själv delvis ansvarat för.

Avhandlingen introducerar därefter flera möjliga problemkomplex kring uterummets utformning men begränsas samtidigt till att studera "rörelsefrihet, kontaktmöjlighet och trafiksäkerhet för barn och vuxna". Till sist ställs uterummets utformning "i samband med stadsinneånarnas kontaktmöjligheter". Avhandlingen tar särskilt upp behovet av att lekplatser ska ingå i ett större sammanhang: "För att åstadkomma ändamålsenliga lösningar måste ett stort område studeras som en enhet. Att 'möblera'

om enstaka isolerade lekplatser är felaktigt. Lekplatser måste ingå i ett system av sammanhängande kommunikationsstråk och torgbildningar, helt avskilda från motorfordonstrafik.”

Uterum som ger en känsla av generositet

I Tensta finns det gott om denna typ av långa gångstråk som förbinder uterum av varierande storlek och funktion. De löper primärt öst–västligt och nord–sydligt. Jag uppfattar deras uppgift i stadsrummet som primärt sammanlänkande och beskrivande av landskapet. De bildar dessutom en typ av stadsväv som skiljer sig från rutnätsstaden. I Tensta rör man sig i landskapet/naturen och mellan grupper av hus istället för att röra sig mellan hus längs en gata. Det ger en känsla/stämning av öppenhet och generositet. Flöden är glesa och uterummet är övervägande öppet.

Det är denna kvalitet i uterummet som jag har syftat till när jag, nästan slentrianmässigt, säger att det egentligen inte spelar någon roll hur många hus man bygger till i Tensta, för Tensta kommer ändå aldrig att bli en tät kvartersstad. I en framtida utbyggnad

av Tensta är det framförallt kvaliteter i uterummet och inte kvartersbildningar eller trafiksepareringen som kommer att vara avgörande att förstå, behålla och utveckla.

Kanske är det fortfarande för svårt att förklara vad det är för typ av uterum som de boende uppskattar och kanske är trycket på bostadsbyggandet för stort för att detta sociala rum ska ses och förstås som en kvalitet. Eller är det rädslan för att dessa rum faktiskt bidragit till en växande segregation som gör att vi letar efter och pekar ut dessa tomrum för att fylla dem med något nytt?

Än så länge är inte tomrummet på Faringe hotat men då den dagen kommer hoppas jag att vi hunnit längre i att återupptäcka och beskriva miljonprogrammets rumsliga och generösa invändiga och utvändiga (bo)stadsplanering. Jag anser att vi borde utveckla och bygga vidare på denna generositet. ●

Lästips

Att främja integration, SABO, Stockholm 2016.

Tätt intill dagarna: berättelsen om min mor, Mustafa Can, Norstedts 2006.

Stamtavlor, Dilsa Demirbag-Sten, Norstedts 2005.

ArkDes Resumé

Höra hemma – om det
bostadspolitiska dilemma

Redaktör: Titti Olsson

ArkDes

Producerad i samarbete med Tankesmedjan Movium, SLU

ArkDes Resumé # 02

Redaktör

Titti Olsson, Tankesmedjan
Movium, SLU

Redaktion

Sofia H Bernstone, ArkDes
Karin Svensson, ArkDes

Bildredaktör

Matti Östling, ArkDes

Grafisk form

Studio Daniela Juvall

Typsnitt

Brezel grotesk
Times ten

Papper

Scandia 2000
Svanenmärkt och
FSC® certifierat

Omslagsbild

Hendrik Zeitler

Medproducent

Tankesmedjan Movium, SLU

Copyright

ArkDes 2017

ISBN

978-91-87447-08-2

ArkDes Resumé

Titti Olsson: Höra hemma 10

Bygga hur? 12

Intro 14

Sex urbana förväxlingar 16

Glesbygdens chans att växa 22

Jag ska till Norrland 30

Ett Pennygången i varje stad 32

Mellan livet och döden 40

Fotoessä: Linda Maria Thompson 44

Att klyva ytan 52

Luftslott och drömhem 56

Värna stadens gröna rum! 62

I andra hand 68

Vad är trångboddhet? 72

Bortom kvartersstaden 74

Varför ska barn vara på taket? 79

Se staden från landet 82

När bostadspolitik blev vinstlogik 86

Bygga bo! 90

Intro 92

Att bo tillsammans 94

Var finns engagemanget
för staden? 100

Ockupationer föder gemenskap 104

Kan medborgardialoger
demokratisera staden? 112

Fotoessä: Amanda Lindgren 118

Om du var jag 128

En karta av berättelser 130

Hitta hem 134

Lek och folkbildning 138

Bostadspolitik under 1900-talet 146

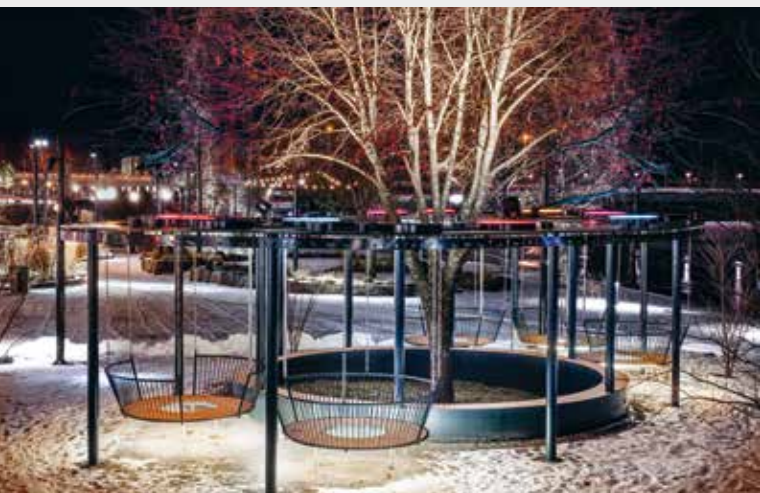
Tenstas generösa uterum 148

Alla äger gården 156

Frizon – en jämställd mötesplats 162

800 kvadrat 164

Sid 22, Glesbygdens chans att växa

Sid 162, Frizon – en jämställd mötesplats

Bygga vad? 166

Intro	168
Måste bostadslöshet finnas?	170
Dags för ett nytt miljonprogram?	180
Fotoessä: Hendrik Zeitler	188
Vem värnar om det allmänna?	197
Tänk inte efter – tänk om!	202
Tisdag morgon	208
Bara det bästa är gott nog	212
Nytt land	216
Den sociala bostadspolitiken brister	221
När staden är ditt hem: Markku	227
När staden är ditt hem: Lena	228
Praktiska lösningar på bostadsutmaningen	232
Brist på dagsljus i tät stad	238
Vi har löst problemen förr	242
Bygga eget	248
Den lilla världen	251
Per Wirtén: Vid vändpunkten	254

Bo. Nu. Då: Bostadsfrågor och svar under 99 år

Om utställningen	260
Samlade aktiviteter	262
Skribenter	264

Sid 180: Dags för ett nytt miljonprogram?

Sid 79, Varför ska barn vara på taket?